

Katarzyna Wójcik

Polityka władz lokalnych wobec mniejszości niemieckiej w województwie lubelskim w latach 1918-1939

Saeculum Christianum : pismo historyczno-społeczne 15/2, 53-69

2008

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

KATARZYNA WÓJCIK

POLITYKA WŁADZ LOKALNYCH WOBEC MNIEJSZOŚCI NIEMIECKIEJ W WOJEWÓDZTWIE LUBELSKIM W LATACH 1918-1939

Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości w 1918 roku jednym z najbardziej istotnych zadań administracji polskiej stało się stworzenie nowych zasad polityki wobec obywateli polskich obcego pochodzenia oraz obywateli państw obcych przebywających w Polsce. Jedną z pierwszych regulacji prawnych odnośnie obco-krajowców przebywających na terenie Polski było rozporządzenie MSW z 18 września 1919 roku¹. Zgodnie z wyżej wymienionym rozporządzeniem, pobyt cudzoziemców na terenie Polski był dozwolony na podstawie karty tymczasowego pobytu wydawanej przez odnośne urzędy rejestracyjne, za którą Rosjanie i Niemcy obowiązani byli uiścić opłatę 25 marek. Na zgłoszenie się do rejestracji przysługiwał termin 10 dni od wejścia rozporządzenia w życie. Właściciele lokali, w których przebywali obywatele pochodzenia obcego obowiązani byli powiadomić policję o osobach podlegających rejestracji w ciągu trzech dni od ogłoszenia rozporządzenia. Wyjazd cudzoziemca z miejsca pobytu mógł nastąpić jedynie za zgodą władz, które uprzednio wydały kartę pobytu. Osobom przybyłym do Polski po ogłoszeniu niniejszego rozporządzenia przysługiwał 24 godzinny termin zameldowania się w urzędzie policji położonym najbliżej miejsca pobytu. Obowiązkiem rejestracji w celu otrzymania karty tymczasowego pobytu podlegali wszyscy obywatele obcego pochodzenia, w ciągu trzech dni od przybycia.

Cudzoziemcy stwarzający zagrożenie dla bezpieczeństwa państwa i porządku publicznego lub postępujący wbrew przepisom rozporządzenia podlegali przymusowi wydalenia z granic Polski. Rozporządzenie z dnia 18 września 1919 roku obowiązywało na terenie byłego zaboru rosyjskiego i uchylało rozporządzenie z 22 sierpnia 1919 roku odnośnie rejestracji przybyłych do Polski obywateli państw obcych w Warszawie². Koloniści niemieccy zapisani do ksiąg ludności stałej w miejscowościach leżących w granicach byłych 10 guberni Kró-

---

¹ Archiwum Państwowe w Lublinie (dalej APL), Starostwo Powiatowe Lubelskie, sygn. 504, W sprawie stosowania rozporządzenia z dnia 18 września 1919 roku o rejestracji cudzoziemców.

² APL, Urząd Wojewódzki Lubelski (dalej UWL), Wydział Społeczno-Polityczny (dalej WSP), sygn. 1291, s. 3-4.

lestwa Polskiego oraz m. in. obywatele austriaccy, którzy wcześniej prawnie należeli do gmin przejętych przez administrację polską stali się obywatelami państwa polskiego.

Nad obywatelami państw obcych, wśród których osobną wyszczególnioną grupę stanowili obywatele niemieccy i austriaccy, pieczę sprawowali komisarze Powiatowego Państwowego Urzędu do spraw uchodźców i jeńców. Pod zarządem Państwowego Urzędu do spraw uchodźców i jeńców znajdowały się obozy koncentracyjne, przeznaczone dla uchodźców i jeńców obywateli niemieckich i austriackich w Częstochowie, Łodzi, Warszawie, Siedlcach, Białymstoku, Aleksandrowie, Kaliszu, Mławie i Lublinie. Podczas rejestracji obcokrajowca sporządzane były trzy egzemplarze deklaracji z czterema zdjęciami. Dokumenty składającego wniosek zatrzymywano w Urzędzie Rejestracyjnym, w zamian obcokrajowiec otrzymywał kartę pobytu z terminem nie dłuższym niż dwa tygodnie (w szczególnych przypadkach termin ten mógł ulec przedłużeniu). Jeden z egzemplarzy rejestracyjnych pozostawał w Urzędzie Rejestracyjnym, drugi przesyłano do MSW – Biuro Bezpieczeństwa Publicznego, trzeci natomiast pozostawał do dyspozycji miejscowego biura Policji Państwowej. W przypadkach nie pojawienia się obcokrajowca w terminie, w którym kończyła się ważność karty w celu przedłużenia jej ważności, jak również w terminie wyznaczonym do ponownej opłaty – 1 lipca 1920, uchylania się od obowiązku meldunku, oraz nieprzestrzegania przepisów rozporządzeń o rejestracji, groziło obcokrajowcowi wydalenie za granicę państwa polskiego.

Dnia 20.01.1920 roku sejm uchwalił ustawę o obywatelstwie polskim w związku z ratyfikacją traktatu wersalskiego z dnia 28.06.1919 roku oraz traktatu mniejszościowego. Ministerstwo Spraw Zagranicznych wydało polecenie skierowane do poselstw i konsulatów RP, zgodnie z którym polskie paszporty otrzymać mogli tylko obywatele polscy – bez różnicy płci, wyznania i narodowości. Ustalono, że osoby te spełniają następujące warunki:

a) „są zapisane lub mają prawo być zapisane do ksiąg ludności stałej b. Królestwa Polskiego.

b) mają prawo swojszczyzny w jednej z gmin na obszarze Państwa Polskiego stanowiącym poprzednio część składową Państwa austriackiego lub węgierskiego, jeżeli do prawa nabyli nie później jak 1 grudnia 1918 r.

c) miały już przed 1 stycznia 1908 roku jako obywatele niemieccy stałe miejsce zamieszkania na obszarze Państwa Polskiego.

d) były zapisane do gminy wiejskiej, albo do jednej z organizacji stanowych na ziemiach b. Cesarstwa Rosyjskiego wchodzących w skład Państwa Polskiego.

e) urodziły się na obszarze Państwa Polskiego o ile nie służy im obywatelstwo innego państwa.

f) jako obywatele niemieccy, austriaccy czy rosyjscy urodziły się na terytorium Polski z rodziców na nim stale mieszkających, choćby w chwili ratyfikacji Traktatów nie miały tam stałego zamieszkania.”

W związku z uchwałą Sejmu Ustawodawczego z dnia 20.01.1920 roku Starostwo Lubelskie wydało okólnik nr 50 z dnia 11.02.1920 roku o rejestracji cudzoziemców, oparty na rozporządzeniu z dnia 18.09.1919 roku. Zgodnie z okólnikiem sołtysi poszczególnych gmin mieli ogłosić, że wszyscy cudzoziemcy zarejestrowani na podstawie dotychczasowych rozporządzeń, nie wyłączając zarejestrowanych przed dniem 2 sierpnia 1919 roku, i cudzoziemcy nie zarejestrowani podlegający obowiązkowi rejestracji, mieli obowiązek zgodnie z rozporządzeniem z 1919 roku, zgłosić się do starostwa celem rejestracji w terminie do dnia 5.03.1920 roku, oraz meldować się na posterunkach policji znajdujących się w obrębie ich miejsca zamieszkania.

Decyzją wojewody lubelskiego z dnia 31.05.1920 roku niezamożni cudzoziemcy pochodzący z terenów wschodnich, zostali zwolnieni z opłaty 25 marek za karty pobytu, pod warunkiem przedstawienia tzw. świadectwa ubóstwa.

Rozporządzeniem MSW z 1921 roku wszystkie osoby, bez względu na przynależność państwową przybyłe do Polski po dniu 12.10.1920 roku, obowiązane były stawić się do rejestracji w ciągu 14 dni. Osoby przybyłe do Polski po wydaniu obwieszczenia - w ciągu 7 dni po przybyciu. Dla ułatwienia ewidencji i jednoczesnego zabezpieczenia interesów obywateli polskich, bądź osób narodowości polskiej, wprowadzono dwa typy list ewidencyjnych. Na liście Nr 1 ewidencjonowano obywateli polskich, bądź osoby narodowości polskiej. Lista Nr 2 dotyczyła osób nie posiadających obywatelstwa polskiego.

Zapewne trudności związane z oceną przynależności państwowej i narodowości zadecydowały o wydaniu przez MSW „Instrukcji dla władz administracyjnych I i II instancji w przedmiocie obywatelstwa polskiego”, w której czytamy³: „Pochodzenie polskie uważa się za udowodnione, jeżeli zainteresowany wykaze, że jeden z jego wstępnych w linii ojczyściej lub macierzystej mieszkał stale na obszarze, który wchodził w skład dawnego Państwa Polskiego, tudzież, że ten sam jego wstępny lub jeden z jego bliższych lub dalszych wstępnych używaniem języka polskiego jako mowy potocznej, przestrzeganiem zwyczajów i obyczajów polskich, wychowaniem potomków w duchu polskim itp. zaznaczył w sposób niedwuznaczny, że należy do narodowości polskiej. Przy pochodzeniu nieślubnym wchodzi w rachubę tylko matka i jej wstępni” i w punktach następnich: „Znajomość języka, a nawet przestrzeganie zwyczajów i obyczajów polskich nie świadczy jednak samo przez się o narodowości polskiej, jeśli z innych okoliczności wynika brak potrzebnego uświadomienia i uczucie, które oczywiście oceniać należy według kultury, inteligencji i ogólnego wykształcenia osoby o którą chodzi”.

Ewidencja osób pochodzenia obcego na terenie województwa lubelskiego trwała od 12.10.1920 roku do 30.06.1921 roku. Okólnikiem nr 13 z dnia 7.12.1922 roku, wojewoda lubelski zarządził deportowanie za granice woje-

---

³ Ibidem, s.1-2, 5, 14, 15, 21, 22.

wództwa osób pochodzenia obcego, oraz osób zaewidencjonowanych na liście Nr 2. Ostateczny termin opuszczenia Polski przez osoby narodowości obcej i osoby nie posiadające obywatelstwa polskiego, przybyłe w drodze nielegalnego przekroczenia granicy wschodniej po dniu 10.10.1920 roku, upływał dnia 01.03.1923 roku (ostatecznie ustalony przez MSW na dzień 15.04.1923 roku).

Prawo pobytu na terenie województwa po upływie wyznaczonego terminu mieli jedynie azylanci – obywatele państw obcych, którym prawa azylu udzielił starostowie⁴.

W wyniku niewystarczająco sprawnego przepływu informacji dotyczących wydalonych z granic RP cudzoziemców, dochodziło do sytuacji udzielania uprzednio deportowanym ponownego zezwolenia na wjazd. Wobec powyższego, opierając się na reskrypcie MSW z dnia 1.03.1924 roku nr B. O. 4428/24, wojewoda lubelski zarządził okólnikiem nr 138 z dnia 7.04.1924 roku, aby podlegli mu starostowie przedstawiali regularnie co trzy miesiące wykazy cudzoziemców wydalonych z granic Polski. Pierwsze wykazy cudzoziemców po wydaniu powyższego okólnika, za czas od 1.01.1924 roku do 30.03.1924 roku, miały zostać przedłożone do dnia 28.04.1924 roku⁵.

Dnia 23.05.1923 roku MSW wystąpiło z okólnikiem nr 11, skierowanym do wojewodów, Delegata Rządu w Wilnie i Komisarza Rządu na miasto stołeczne Warszawę, w sprawie pobierania kaucji przez polskie placówki zagraniczne od obywateli niemieckich przybywających do Polski. Akcja MSW wywołana została decyzją władz niemieckich, które zarządziły pobieranie kaucji od obywateli polskich, wjeżdżających na teren Niemiec. Stosując się do ogólnie przyjętego prawa wzajemności w stosunkach międzynarodowych MSW wydało podległym mu placówkom zagranicznym polecenie pobierania od obywateli niemieckich kaucji w wysokości miliona marek polskich, jako gwarancję, że będą opuszczali Polskę w wyznaczonym w wizie terminie. Władze administracyjne upoważnione były zatem do żądania pokwitowania wpłaty kaucji, dokonanej w polskiej placówce zagranicznej⁶. Czynności wdrażania okólnika nr 25 wojewody lubelskiego z dnia 2.06.1923 roku, dotyczącego pobierania kaucji od obywateli niemieckich przebywających na terenie Polski, dały na terenie województwa z (wyjątkiem powiatu węgrowskiego) wynik negatywny⁷.

Okólnik nr 11 z dnia 23.05.1923 roku, został anulowany przez MSW dnia 27.06.1923 roku, w wyniku zaprzestania pobierania kaucji od obywateli polskich udających się do Niemiec przez władze niemieckie.

W 1923 roku w wyniku wysiedlania przez władze Niemiec i Czechosłowacji

---

⁴ APL, Starostwo Powiatowe Lubelskie, sygn. 504; Okólnik nr 322, Wojewoda Lubelski, Przedmiot: Ewidencja dotycząca cudzoziemców, Lublin 28 maja 1923 r., APL, UWL, WSP, sygn. 1291, s. 96-98, s. 137-144, 262-263.

⁵ APL, UWL, WSP, sygn. 1291, s. 311-312

⁶ APL, UWL, WSP, sygn. 410, s. 8.

⁷ APL, UWL, WSP, sygn. 1291, s. 236-244.

niepożądanych osób na teren Rzeczypospolitej, MSW podjęło decyzję o zaostreniu kontroli granicznej. Do przekroczenia granicy polskiej uprawniało obywateli polskich jedynie posiadanie paszportu, wystawionego przez polską placówkę zagraniczną z wizą upoważniającą do wjazdu na teren Rzeczypospolitej lub paszportu wystawionego przez polskie władze krajowe. Cudzoziemcy przybywający do Polski, obowiązani byli posiadać własne paszporty zagraniczne zaopatrzone w ważne wizy konsulatów polskich lub władz krajowych w przypadku powrotu do Polski. W celu uproszczenia procedury urzędowej, a co za tym idzie przyspieszenia w załatwianiu formalności wjazdowych do Polski obywatele rosyjskich, ukraińskich, niemieckich, czechosłowackich, naturalizowanych Żydów, obywatele byłego Imperium rosyjskiego o statusie bezpaństwowców, oraz obywatele litewskich – MSW po porozumieniu się z MSZ, zarządziło dnia 16.04.1925 roku częściowe włączenie spraw związanych z przyjazdem cudzoziemców do kompetencji władz administracyjnych II instancji. Opinie pozytywne, wydane przez władzę administracyjną I instancji przekazywano wojewodom, którzy podejmowali decyzję w sprawie wjazdu cudzoziemców, następnie akta sprawy wraz z umotywowanym wnioskiem przejmowało MSW. W przypadku odpowiedzi negatywnej ze strony wojewody, Delegata Rządu w Wilnie, bądź Komisarza Rządu na m. st. Warszawę, gdy przyjazd cudzoziemca stanowił zagrożenie ze względów bezpieczeństwa lub innych okoliczności, akta sprawy z wnioskiem odmownym trafiały do MSZ.

Okólnikiem nr 6 z dnia 10.11.1925 roku, MSW utrzymało w sprawie przyjazdu do Polski obywateli niemieckich moc prawną okólnika nr 140 z dnia 20.09.1924 roku. Oznaczało to, że urzędy RP za granicą były upoważnione do samodzielnego udzielania wiz na wjazd do Polski obywatelom niemieckim, bez konieczności każdorazowego porozumienia się w tym względzie z urzędami administracyjnymi I instancji, zarówno w sprawach osobistych, jak i handlowych. Zadaniem miejscowych władz administracyjnych było nadal badanie i poddawanie ocenie wniosków obywateli niemieckich o wjazd na teren RP. Przekazywanie opinii pozytywnych do konsulatów RP w Niemczech mogło nastąpić tylko „w wypadkach stwierdzonej konieczności przyjazdu (np. śmierci lub choroby członka rodziny, w sprawach spadkowych oraz innych ważnych względów majątkowych lub rodzinnych”. MSW zalecało jednocześnie opiniować odmownie wnioski o wjazd obywateli niemieckich – „nie mających żadnego lub stałego zajęcia, a zamierzających przybyć do Rzeczypospolitej Polskiej w celach zarobkowych (robotników, drobnych kupców i drobnych przemysłowców)”⁸.

Sprawy pobytu cudzoziemców w RP w okresie późniejszym, podlegały władzom administracyjnym I instancji, zgodnie z rozporządzeniem prezydenta RP o cudzoziemcach z dnia 13.08.1926 roku. W wypadkach decyzji o wydaleniu obywatela niemieckiego na mocy art. 10 wyżej wymienionego rozporządzenia,

---

⁸ Ibidem, s. 226-228, 250, 318-319, 360-362, 364-365, 389-390.

MSW domagało się wcześniejszego wglądu w akta sprawy, przed ostateczną decyzją wojewody⁹. W wyniku interwencji MSW wszystkie wnioski cudzoziemców o zezwolenie na zmianę pobytu czasowego na osiedlenie stałe, załatwiane były przez wojewodów odmownie na mocy okólnika nr 16 z dnia 8.08.1931 roku. Odmowa zgody na osiedlenie, nie wykluczała jednak możliwości wystąpienia przez cudzoziemca o zezwolenie na pobyt czasowy¹⁰.

Sytuacja polityczna w Niemczech w 1933 roku spowodowała wzmocnienie fali emigracji, która skierowała się również w stronę Polski. MSW przyjęło wobec obywateli niemieckich przekraczających granice RP nielegalnie tzn. bez paszportów lub wiz zdecydowane stanowisko: „Nie należy ani milcząco zgadzać się, ani tolerować przeciekania do Polski obywateli niemieckich, choćby tłumaczyli się oni zmianą warunków politycznych w Niemczech i rościli sobie prawo do azylu. W stosunku do osób, które bez wiedzy lub wbrew woli władz polskich znajdują się już na obszarze Rzeczypospolitej, należy zastosować wszelkie przewidziane przepisami utrudnienia, ażeby w ten sposób zmusić je do opuszczenia granic Państwa Polskiego”.

MSW dopuszczało jedynie w przypadkach wyjątkowych prawo do azylu, co pozostawiono do rozstrzygnięcia wojewodom¹¹. Pomimo uregulowania kwestii obywatelstwa polskiego ustawą z dnia 20.01.1920 roku i rozporządzeniem ministra b. dzielnicy pruskiej z dnia 13.07.1920 roku, rozbieżności między art. 91 traktatu wersalskiego, a art. 4 traktatu mniejszościowego pozostawiały ten problem jako otwarty do dalszych rozstrzygnięć na arenie międzynarodowej¹².

Zgodnie z artykułem 91 traktatu wersalskiego obywatel niemiecki nabywał prawa do obywatelstwa polskiego, jeśli ten ostatni posiadał stałe miejsce zamieszkania (domicyl) na terytorium b. dzielnicy pruskiej przynajmniej od 1.01.1908 roku do 10.01.1920 roku. Artykuł 4 traktatu mniejszościowego przyznawał prawo do obywatelstwa polskiego temu obywatelowi niemieckiemu, który urodził się na obszarze uznanym za państwo polskie. Kolejna rozbieżność dotyczyła optantów niemieckich.

Art. 91 traktatu wersalskiego wyjaśniał sprawę opcji w sposób następujący: „wszystkie osoby, które skorzystają z prawa opcji, będą mogły w przeciągu następnych dwunastu miesięcy (tj. do 10.01.1923 r.) przenieść się do państwa, na którego rzecz optowały”.

Art. 3 traktatu mniejszościowego zawierał stwierdzenie następujące: „Osoby, które wykonały opcję, będą musiały w ciągu następnych dwunastu miesięcy, o ile Traktat Pokoju nie zawiera postanowień temu przeciwnych, przenieść swe stałe miejsce zamieszkania do państwa, za którego wyborem się wypowiedziały”.

⁹ APL, UWL, WSP, sygn. 1294, s. 118.

¹⁰ APL, UWL, WSP, sygn. 1292, s. 123-124.

¹¹ APL, UWL, WSP, sygn. 410, s. 82.

¹² J. K r a s u s k i, *Stosunki polsko-niemieckie 1919-1925*. Poznań 1962, s. 238-241.

J. Krasuski zwraca uwagę, że sugestia o nadrzędności traktatu wersalskiego prowadzi dalej do konkluzji, iż przymus opuszczenia Polski odnoszący się do obywateli austriackich, węgierskich i rosyjskich nie dotyczył jednak optantów niemieckich. Ostateczne rozwiązanie w sprawie obywatelstwa polskiego i opcji przyniosły dopiero ustalenia konwencji wiedeńskiej dnia 30.09.1924 roku. Zgodnie z żądaniami niemieckimi prawo do obywatelstwa polskiego przyznano obywatelom niemieckim, którzy mieli stałe miejsce zamieszkania na całym obszarze Polski. Zgodnie z wcześniejszym wyrokiem Stałego Trybunału Sprawiedliwości Międzynarodowej w Hadze z dnia 15.09.1923 roku, wymagano zamieszkania rodziców danej osoby na terenie Polski – w sensie całego obszaru państwa tylko w chwili jej urodzenia. Nabycie obywatelstwa polskiego przez zamieszkanie, wymagało stałego miejsca zamieszkania nieprzerwanie od 2.01.1908 roku do 10.01.1920 roku.

Optanci niemieccy wg ustaleń konwencji wiedeńskiej musieli opuścić Polskę. Jako termin wyjazdu optantów niemieckich, nie posiadających własności ziemskiej wyznaczono datę 1.08.1925 roku, Niemcy – właściciele ziemscy i mieszkający w pobliżu fortec i w strefie granicznej musieli opuścić Polskę do 1.11.1925 roku, pozostałe grupy optantów – do 1.07.1926 roku¹³.

Optanci, którzy opuścili Polskę w wyznaczonym terminie mogli (aż do 1930 roku) przez 21 dni w roku przebywać w Polsce. Konwencja wiedeńska jako *lex specialis* a dokładniej art. 16 – odnośnie wjazdu i pobytu optantów w Polsce miał obowiązywać do dnia 1.01.1931 roku, czyli do momentu objęcia optantów przepisami ogólnymi w sprawie ruchu granicznego.

Specjalnego zezwolenia zgodnie z art. 16, na przedłużenie pobytu optanta ponad 21 dni władna była udzielić władza administracyjna I instancji za akceptacją wojewody. Układ polsko – niemiecki z dnia 29.04.1922 roku zawierający przepisy dotyczące ruchu granicznego – jako zawierający normy ogólne, nie mógł mieć zastosowania do optantów, aż do upływu terminu wymienionego w konwencji wiedeńskiej¹⁴.

Z polecenia MSW opracowano na podstawie materiału zebranego przez władze administracyjne I instancji alfabetyczny skorowidz kartkowy. Władze administracyjne I instancji zobowiązano ponadto do wypełniania kart indywidualnych. Sporządzenie kart indywidualnych miało na celu wyszczególnienie grup optantów. Dokonany podział wyłonił następujące grupy:

- a) grupę osób, które mając prawo opcji, nie optowały, ale opuściły terytorium polskie w okolicznościach, wskazujących na zamiar wyemigrowania – opcja milcząca,
- b) grupę osób, które optowały i opuściły RP przed wejściem w życie konwencji wiedeńskiej – opcja złożona,
- c) grupę osób, których dotyczy art. 12 konwencji wiedeńskiej, bez względu

¹³ Ibidem, s. 243-244, 255

¹⁴ APL,UWL, WSP, sygn. 1291, s.349.

na to, czy osoby te wyjechały lub pozostawały, zmarły, odzyskały obywatelstwo polskie, uzyskały zezwolenia na pobyt stały w RP lub osoby, których opcja została unieważniona na wniosek rządu niemieckiego.

Spis optantów niemieckich rozpoczęto dnia 30.10.1925 roku, na podstawie okólnika nr 5 MSW z dnia 23.10.1925 roku¹⁵.

Kolonisci niemieccy przebywający w Rosji od 1915 roku, którzy nie dokonali opcji na rzecz obywatelstwa polskiego w myśl art. VI traktatu ryskiego z dnia 18.03.1921 roku, jak również nie skorzystali z prawa powrotu do Polski zgodnie z art. 1 układu o repatriacji zawartego w Rydze w dniu 12.10.1920 roku, między Polską z jednej strony a Rosją i Ukrainą z drugiej strony, stali się obywatelami rosyjskimi. W takich przypadkach władze administracyjne I instancji w województwie lubelskim dokonywały skreśleń kolonistów niemieckich z ksiąg ludności stałej. Od decyzji starosty przysługiwało kolonistom odwołanie do MSW, które petent musiał złożyć w Urzędzie Wojewódzkim Lubelskim w ciągu 14 dni od dnia doręczenia decyzji¹⁶.

Wykaz kolonistów niemieckich, którzy w dniu 10.01.1920 roku, mimo osiedlenia w Polsce zachowali obywatelstwo niemieckie i nie mogli udowodnić obywatelstwa polskiego (sporządzony dnia 5.07.1926 r. przez Starostwo Chełmskie), zawierał nazwiska 7 kolonistów¹⁷. Jako dowody zachowania obywatelstwa niemieckiego, wojewoda lubelski w liście skierowanym do wszystkich starostów województwa lubelskiego wymienia np.: „[...] posiadanie przez danego kolonistę paszportu niemieckiego i dowodu wojskowego, stwierdzającego jego służbę w wojsku niemieckim”¹⁸.

Na pismo skierowane przez starostę lubelskiego (na podstawie okólnika nr 5 MSW z dnia 23.10.1925 roku) do wszystkich urzędów gminnych powiatu lubelskiego, w sprawie osób zamieszkałych na terenie poszczególnych gmin, które mając prawo opcji na rzecz Niemiec nie optowały, lecz opuściły terytorium polskie w okolicznościach wskazujących na zamiar wyemigrowania (opcja milcząca), urzędy gminne przysłały odpowiedź, że na ich terenie optanci niemieccy z grupy a – opcja milcząca nie występują¹⁹.

Ustalenie dokładnej liczby optantów niemieckich na terenie województwa lubelskiego nastęrcza trudności, ze względu na niekompletny materiał sprawozdawczy. Jedną z przyczyn tego stanu był brak informacji o kolonistach niemieckich deportowanych do Rosji w 1914 roku. Jeszcze w 1927 roku starosta węgrowski podając w sprawozdaniu wykaz 18 kolonistów niemieckich z gmin Sadowne i Stara Wieś, którzy nie powrócili do kraju, informuje o włączeniu

---

¹⁵ Ibidem, s. 332, 342, 353.

¹⁶ APL, UWL, Wydział Ogólny, sygn. 815, s. 35-36.

¹⁷ Ibidem, s. 19-20.

¹⁸ Ibidem, s. 4.

¹⁹ APL, Starostwo Powiatowe Lubelskie, sygn. 506, Przedmiot rejestracja optantów niemieckich.

do wykazu sporządzonego w czerwcu 1926 roku 7 ujawnionych w 1927 roku przypadków tego rodzaju²⁰.

W razie powrotu optantów z Rosji lub przeniesienia się optantów z innych regionów Polski na teren województwa lubelskiego, byli oni natychmiast rejestrowani na nowym terenie²¹. Dnia 14.10.1925 roku starostowie otrzymali instrukcje dotyczące wstrzymania akcji wysiedlania optantów. Dziesięć dni później Polska Agencja Telegraficzna ogłosiła w prasie polskiej komunikat o wstrzymaniu akcji²².

Polityka rządów polskich w latach dwudziestych i trzydziestych opierała się, jak słusznie konstatuje W. Mich na dwóch ogólnych zasadach: na zasadzie wzajemności stosunków politycznych i zasadzie prób osłabienia niemieckiej grupy mniejszościowej²³. Od roku 1926 datuje się wyraźna decentralizacja polityki mniejszościowej rządu. Pozycję wojewodów w kształtowaniu polityki wobec mniejszości narodowych na podległym im terenie wzmocniło rozporządzenie prezydenta RP z dnia 19.01.1928 roku „O organizacji i zakresie działania władz administracji ogólnej”²⁴. Rozporządzenie powyższe stało się impulsem do organizowania okresowych zebrań kierowników władz i urzędów II instancji nie zespolonych z administracją ogólną województwa lubelskiego. Pierwsza konferencja poświęcona głównie mniejszości ukraińskiej odbyła się dnia 31.01.1935 roku. Miała ona charakter informacyjny, ale stanowiła przyczynek do dwóch następnych, poświęconych tematyce mniejszościowej w 1938 roku i w roku następnym. Na drugiej konferencji w dniu 4.03.1938 roku, omawiano sprawę narodowościowo – wyznaniowo na terenie województwa. Celem ostatniej konferencji z 1939 roku było uzgodnienie polityki osobowej w odniesieniu do mniejszości ukraińskiej i niemieckiej²⁵. Referat wstępny, wygłoszony przez wojewodę lubelskiego, miał na celu przedstawienie zarysu problematyki mniejszości ukraińskiej i niemieckiej, przy czym główny akcent padał na zagrożenie ze strony omawianych grup mniejszościowych: „W dobie naprężonej sytuacji międzynarodowej na czoło najważniejszych problemów państwowych wysuwa się postulat obronności kraju, któremu muszą być podporządkowane wszelkie inne zagadnienia. Zgodnie z wymogami tego postulatu winna się również kształtować i polityka narodowościowa, albowiem ani bezpieczeństwa granic Państwa, ani bezpieczeństwa wewnętrznego nie możemy opierać na niepewnym a nawet wrogim państwowości polskiej elemencie obcoplemiennym”.

Wyodrębniono 2 główne założenia planu regionalnej polityki mniejszościowej:

---

²⁰ APL, UWL, Wydział Ogólny, sygn. 815, s. 58-62.

²¹ APL, UWL, WSP, sygn. 1291, s. 396.

²² J. K r a s u s k i, *Stosunki polsko-niemieckie...*, s. 257-258.

²³ Wł. M i c h, *Obcy w polskim domu*. Lublin 1994, s. 114.

²⁴ D. M a t e l s k i, *Niemcy w Polsce w XX wieku*. Warszawa – Poznań 1999, s. 72.

²⁵ APL, UWL, WSP, sygn. 428, s. 1, 6-9.

1. odizolowanie grup mniejszościowych – przez wzmocnienie żywiołu polskiego wokół osiedli ukraińskich i niemieckich,

2. politykę osobową wykluczającą zatrudnianie cudzoziemców w służbie publicznej i w ważniejszych sektorach prywatnych.

Za szczególnie newralgiczne, ze względu na gospodarkę i bezpieczeństwo kraju uznano tereny Nadbuża i COP, toteż jako pionierów akcji rewindykacyjnej proponowano ludzi wypróbowanych – oficerów i podoficerów rezerwy WP.

Działania polegające na obsadzaniu stanowisk Polakami prowadzone były równoległe ze zwolnieniami „elementu obcoplemiennego”, w myśl zasady – „ani Ukraińiec, ani Niemiec nie może być zatrudniony w służbie publicznej”. Jednocześnie wojewoda lubelski zaznaczył, że „przestrzeganie tej zasady wystarczyłoby nam jedynie w odniesieniu do mniejszości niemieckiej, której jednostki na omawianym odcinku nie nastroczają żadnych kłopotów”. Świadczy to niezbicie o niewielkiej skali problemu, w związku z nieznacznym odsetkiem pracowników pochodzenia niemieckiego w służbie publicznej (w odróżnieniu od Ukraińców) na terenie województwa.

W planach dotyczących większej własności ziemskiej znajdującej się w rękach żydowskich, niemieckich i rosyjskich przewidziano jej parcelację z przeprowadzeniem akcji przesiedleńczej żywiołu obcego pod względem narodowościowym²⁶.

Zabezpieczenie rynku pracy przed pracownikami cudzoziemskimi należało w dwudziestoleciu międzywojennym do ważniejszych wyznaczników koncepcji polityki narodowościowej rządów Rzeczypospolitej. Jako typowy w świetle polityki narodowościowej rządów dwudziestolecia jawi się okólnik nr 40 z dnia 7.08.1923 roku, skierowany przez Ministerstwo Pracy i Opieki Społecznej do wojewody lubelskiego, w którym czytamy: „Ministerstwo Pracy i Opieki Społecznej stwierdziło, że poszczególne przedsiębiorstwa sprowadzają z zagranicy w charakterze specjalistów pracowników cudzoziemskich, aczkolwiek w wielu razach obywatele polscy posiadając równe sprawdzonym obcokrajowcom kwalifikacje zawodowe, pozostają w kraju bez pracy”²⁷.

W przypadkach konieczności sprowadzenia wykwalifikowanych pracowników zagranicznych Ministerstwo Pracy i Opieki Społecznej w porozumieniu z MSW opracowały specjalny tryb postępowania przy wydawaniu pozwoleń na przyjazd do Polski robotników - obcokrajowców w celu podjęcia pracy zarobkowej. Każdy pracownik występujący o zatrudnienie u siebie pracownika – obcokrajowca składał wniosek do Państwowego Urzędu Pośrednictwa Pracy w odpowiednim rejonie. Zadaniem urzędu było wyszukanie polskiego specjalisty spełniającego warunki zatrudnienia. W razie braku odpowiedniego specjalisty – Polaka, urząd był obowiązany przed upływem 5 dni skierować podanie (opatrzone adnotacją Wydziału Pracy i Opieki Społecznej oraz

²⁶ Ibidem, s. 108.

²⁷ APL, UWL, WSP, sygn. 1375, s. 78.

Wydziału Przemysłowego przy Urzędzie Wojewódzkim) do Ministerstwa Pracy i Opieki Społecznej, które po rozpatrzeniu sprawy i podjęciu decyzji przekazywano do MSW po uprzednim powiadomieniu UW i PUPP. Ostateczna decyzja w sprawie zapadała w MSW, które miało obowiązek powiadomić petenta i po wydaniu pozytywnej decyzji, występowało do właściwego konsulatu o udzielenie wizy.

W przypadkach nagłej potrzeby sprowadzenia specjalisty z zagranicy – „[...] np., przy ustawianiu lub reperacji zakupionych za granicą maszyn przez monter firmy sprzedającej lub produkującej”, pracodawca polski mógł zwrócić się o zezwolenie na zatrudnienie pracownika – obcokrajowca bezpośrednio do Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej, które miało obowiązek przekazać następnie decyzję do MSZ²⁸. Do roku 1937 kwestię zatrudnienia pracowników cudzoziemskich na terenie Polski regulowały rozporządzenia prezydenta RP z dnia 4.06.1927 o ochronie rynku pracy oraz rozporządzenie prezydenta RP z dnia 7.06.1927 roku o prawie przemysłowym zawierające ograniczenia wobec cudzoziemców w zakresie trudnienia się handlem i przemysłem²⁹.

Dnia 4.06.1937 roku opublikowane zostało rozporządzenie prezydenta RP o ochronie rynku pracy. W artykule 4 ust. 1 powyższego rozporządzenia czytamy: „Zezwolenia na zatrudnienie pracowników cudzoziemskich udzielane będą, jeżeli władza uzna, że stan wewnętrzny rynku pracy na to pozwala, lub że wymagają tego istotne potrzeby gospodarstwa społecznego, lub, że chodzi o zatrudnienie osób na stanowiskach kierowniczych, wymagających specjalnego zaufania”. W przypadku uzasadnionych obaw w stosunku do zatrudnionego cudzoziemca władze administracyjne zastrzegły sobie prawo cofnięcia zezwolenia: „Zezwolenia mogą być cofnięte przed upływem czasu, na jaki zostały wydane, jeżeli władza uzna, że dalsze zatrudnienie pracowników cudzoziemskich może przynieść szkodę interesom Państwa, a w szczególności jego interesom gospodarczym i społecznym”³⁰. Na mocy okólnika nr 14 z dnia 23.06.1937 roku wydanego przez ministra opieki społecznej w sprawie wydawania pracownikom cudzoziemskim specjalnych zaświadczeń w celu zatrudnienia, władze powiatowe były władne wystawiać zaświadczenia na okres 3 miesięcy.

Niemcy – cudzoziemcy w województwie lubelskim nie tworzyli grup pracowniczych, byli sprowadzani do określonych zadań wymagających specjalnych kwalifikacji. Do firm zatrudniających Niemców – cudzoziemców należały m.in.: firma „Bracia Krausse” w Lublinie, Cukrownia – rafineria Lublin, I. Singer Dzierżawa Fabryki „Felztytn i Trocal” w Lubartowie, Fabryka Konserw „Zagłoba” w Opolu Lubelskim, firma Koncesjonowany Przemysł

---

²⁸ Ibidem, s. 78-79.

²⁹ APL, UWL, WSP, sygn. 1292, s. 82, APL, UWL, Wydż. Pracy. Opieki i Zdrowia, sygn. 224, s. 1.

³⁰ Ibidem, s. 11.

³¹ Ibidem, s. 1.

Kominiarski w Chełmie i inne³¹. Dzięki zachowanym wykazom pracowników – cudzoziemców sporządzonym dla UWL, możemy odtworzyć ruch pracowniczy od 1937 roku do połowy 1939 roku. Najmniejszą liczbę pracowników niemieckich odnotowano w I połowie 1938 roku - 4 i w I połowie 1939 roku - 6, najwięcej w II połowie 1937 i 1938 roku – odpowiednio 13 i 16 pracowników³². UWL prowadził również ewidencję osób narodowości obcej z obywatelstwem polskim, zatrudnionych w służbie publicznej w sektorze gospodarki i przemyśle, oraz wykaz przedstawicieli zawodów wolnych. Odtworzenie ruchu pracowniczego odnośnie tych grup uniemożliwia brak danych. Obecność obywateli polskich narodowości niemieckiej w różnych grupach zawodowych woj. lubelskiego potwierdzają jednak informacje zawarte w różnych zespołach Archiwum Państwowego w Lublinie np.³³: Edward Toplin – leśniczy w lasach państwowych gminy Ludwin powiatu lubartowskiego, Rudolf Wehring, Edmund Engel i Otto Job – kantorzy kościoła ewangelicko – augsburskiego w koloniach Rozłupie, Kobyłka i Zezulin powiatu lubartowskiego.

Nad ogółem spraw dotyczących mniejszości niemieckiej na terenie województwa i osób pochodzenia obcego czuwały oprócz władz administracji I i II instancji także organa policyjne. Najczęstszymi przyczynami interwencji policji wobec przedstawicieli mniejszości niemieckiej były: działalność antypaństwowa, nielegalne przekraczanie granicy³⁴ oraz przestępstwa pospolite³⁵.

W strukturze organizacyjnej Komendy Głównej Policji Państwowej zgodnie z instrukcją z dnia 17.11.1920 roku, utworzono Wydział IV D, do którego zadań należały ściśle określone działania „w zakresie walki ze szpiegostwem, komunizmem i akcją antypaństwową w ogóle”. Do służby w ekspozyturach i agenturach wydziału przeznaczeni zostali wybrani funkcjonariusze z urzędów śledczych. Wydział IV D zajął się przede wszystkim zbieraniem materiałów dotyczących inwigilacji obcokrajowców przebywających na terenie Polski oraz informacji o ruchu polityczno – społecznym o podłożu antypaństwowym³⁶.

Ekspozytura IV D Okręgu Lubelskiego doprowadziła w 1921 roku do ujawnienia szpiegowskiej działalności „Variate Corso”. Inwigilacja przeprowadzona przez Wydział IV D dotyczyła artystów teatru „Corso” – narodowości nie-

---

³¹ APL, UWL, Wydz. Pr. Op. i Zdr., sygn. 239, s. 3, 15, APL, UWL, Wydz. Pr. Op. i Zdr., sygn. 241, s. 13-14, APL, UWL, Wydz. Pr. Op. i Zdr., sygn. 238, s. 1, APL, UWL, Wydział Komunikacyjno – Budowlany, sygn. 227, s. 2, APL, UWL, WSP, sygn. 1370, s. 32,52,56.

³² APL, UWL, Wydz. Pr. Op. i Zdr., sygn. 225, s. 5, 11, 29, 36, 47, 53, 62, 77, 80, 89, 91, 103, 106, 123, 125-126, 128, 131, 142, 148, 155-156, 158, 162, 166, 184, 189-190.

³³ APL, Komenda Powiatowa P.P. w Lubartowie, sygn. 212, s. 21.

³⁴ APL, Starostwo Powiatowe Lubelskie, sygn. 501, Herman Winkiel ob. niemiecki, APL, UWL, WSP, sygn. 1344, s. 248, ibidem, s. 217.

³⁵ APL, Komenda Powiatowa P.P. w Łukowie, sygn. 46, s.28, APL, Komenda Powiatowa P.P. w Lubartowie, sygn. 232, Sklep Spożywczy w Rozpluciu prowadzony przez Niemców – dochodzenie.

³⁶ APL, Komenda Woj. P. P. w Lublinie, sygn. 5, s. 2-5.

mieckiej, czeskiej i polskiej, którzy jak ustalono interesowali się m. in. stanem ekonomicznym kraju. Bliższe kontakty na terenie Lublina artyści wędrowni utrzymywali z Niemcami – byłymi urzędnikami z czasów okupacji austriackiej. Artyści „Variete Corso” legitymowali się dowodami wystawionymi przez “Internationale Artisten Organisation” z siedzibą w Wiedniu, która posiadała kilka agentur w Warszawie i Lwowie³⁷.

Władze policji państwowej i politycznej województwa lubelskiego reagowały na informacje o działalności szpiegowskiej agentów niemieckich na terenie Polski wzmocnieniem inwigilacji, po uprzednim zapoznaniu podległych im jednostek z aktualnymi metodami pracy wywiadu niemieckiego³⁸. Częste przypadki podejrzenia o szpiegostwo na terenie woj. lubelskiego dotyczyły artystów wędrownych trup cyrkowych. W 1925 roku Komenda P. P. Okręgu III-go Kieleckiego zawiadomiła Okręgowy Urząd Policji Politycznej w Lublinie o wyjeździe do Tomaszowa cyrku „Wild - West”, w którego zespole występowało wielu artystów zagranicznych. Jeden z członków trupy – Niemiec był podejrzany o szpiegostwo³⁹. Podobny przypadek odnotowano 5 lat później również na terenie powiatu tomaszowskiego, gdzie zatrzymano artystę cyrkowego pochodzenia niemieckiego Henryka Treibera, który uprzednio zgłosił się do starostwa o zezwolenie na pokaz dzikich zwierząt. W trakcie postępowania wyjaśniającego władze ujawniły, że nie posiadał on stałego zajęcia i miejsca zamieszkania. Decyzja starosty tomaszowskiego nakazywała przymusowe odstawienie Treibera do Lubyczy Królewskiej (pow. Rawa Ruska) – miejsca przynależności, pozostawiając podjęcie dalszych środków administracyjnych odnośnie podejrzanego staroście rawskiemu⁴⁰.

Podjęwane przez agentów i emisariuszy niemieckich sporadyczne działania na terenie województwa lubelskiego w latach dwudziestych miały za cel przeprowadzenie rozpoznania wśród tutejszej ludności pochodzenia niemieckiego. Podczas czynności wyjaśniających organom policyjnym i administracyjnym udawało się niejednokrotnie zdemaskować inicjatorów akcji wywiadowczych i dywersyjno – szpiegowskich.

W 1923 roku Komenda P. P. w Garwolinie otrzymała meldunek z Posterunku P. P. w Sobolewie powiatu garwolińskiego o zatrzymaniu dwóch Niemców przybyłych z Gdańska. Podczas przesłuchania wyjawili, że zostali wysłani przez Związek Robotników Niemieckich w Gdańsku – „w celu wywołania wśród tutejszych kolonistów niemieckich buntu”. Dokładne instrukcje podejrzani otrzymać mieli od agenta przebywającego we Lwowie. Obaj Niemcy przekazani zostali do Komendy P. P. w Lublinie, skąd decyzją starosty przetrans-

---

³⁷ APL, Komenda Woj. P. P. w Lublinie, sygn. 471, s. 5, ibidem, s. 7.

³⁸ APL, Komenda Woj. P. P. w Lublinie, sygn. 472, s. 176.

³⁹ APL, Okręgowy Urząd Policji Politycznej w Lublinie, sygn. 57, s. 1.

⁴⁰ APL, UWL, WSP, sygn. 369, s. 16.

portowano ich do punktu etapowego w Warszawie, a następnie deportowano do Gdańska⁴¹.

Działalność agentów i emisariuszy przyjęła po rozszerzeniu wpływów Deutscher Volksverband (DVV) i Jungdeutsche Partei (JDP) na teren województwa lubelskiego, formy bardziej zorganizowane w aspekcie budzenia świadomości narodowej, w dziedzinie szkolnictwa i spółdzielczości oraz aktywizacji politycznej⁴².

W związku z rozwojem tendencji irredentystycznych i propagandy antypolskiej wśród mniejszości narodowych w Polsce (Białorusinów, Litwinów, Niemców, Ukraińców), przy niektórych Okręgowych Urzędach Policji Politycznej powołano w 1925 roku specjalne centrale narodowościowe oraz referentów do spraw niemieckich, ukraińskich i białorusko - litewskich. Przy OU PP w Lublinie działało dwóch referentów do spraw niemieckich i ukraińskich⁴³. Władze administracyjne próbowały przeciwdziałać eskalacji problemu mniejszościowego m. in. przez opracowanie w 1939 roku planu „Polityki osobowej w odniesieniu do mniejszości ukraińskiej i niemieckiej”⁴⁴.

Na początku czerwca 1939 roku do wszystkich starostów i komend powiatowych P. P. w województwie lubelskim dotarł komunikat MSW „W sprawie zwalczania propagandy niemieckiej”. Wzywał on do natychmiastowego meldowania o wszystkich wypadkach zajęć z udziałem Niemców⁴⁵.

Wobec przypadków nielegalnego przekroczenia granicy przez zbiegów politycznych z Niemiec, którzy docierali również na teren woj. lubelskiego władze administracyjne i policyjne stosowały się do okólnika Nr 1 MSW z 1934 roku. „W sprawie zbiegów politycznych z Niemiec”⁴⁶: „Ponieważ niewątpliwie ucieczki tego rodzaju zbiegów z Niemiec do Polski będą się powtarzały i nadal, Ministerstwo prosi o wydanie zarządzeń, aby w przypadkach usuwania zbiegów z granic Rzeczypospolitej uwzględniono o ile możliwości ich życzenia co do usunięcia do granic jednego z państw sąsiadujących z Polską, a zwłaszcza ZSRR, o ile oczywiście względy bezpieczeństwa lub inne nie będą stały na przeszkodzie. W ten sposób czyniąc zadość przyjętej w stosunkach międzynarodowych w zasadzie nie wydawania przestępców politycznych, władze administracji ogólnej unikną zarazem kłopotów związanych z pobytem na ich obszarze omawianych zbiegów”.

---

⁴¹ APL, Starostwo Powiatowe Lubelskie, sygn. 501, s. 437, ibidem, s. 431.

⁴² APL, UWL, WSP, sygn. 428, s. 5.

⁴³ R. L i t w i ń s k i, *Organizacja i funkcjonowanie Policji Państwowej w województwie lubelskim w latach 1918 - 1939*. Rozprawa doktorska. Lublin 2000, s. 209.

⁴⁴ APL, UWL, WSP, sygn. 428, s. 1-11.

⁴⁵ APL, Komenda Powiatowa P. P. w Lubartowie, sygn. 242, W sprawie zwalczania propagandy niemieckiej.

⁴⁶ APL, Komenda Powiatowa P. P. w Lubartowie, sygn. 224, Urząd Śledczy w Lublinie Schott Eugen wydalony z granic państwa, APL, Komenda Powiatowa P. P. w Lubartowie, sygn. 220, s. 301, APL, UWL, WSP, sygn. 410, s. 78.

W atmosferze ogólnego napięcia w stosunkach międzynarodowych, polskie władze lokalne, postępując zgodnie z dyrektywami władz centralnych starały się prowadzić wyważoną politykę w stosunku do mniejszości niemieckiej na swoim terenie. W związku z docierającymi z innych województw informacjami o karaniu Niemców używających nazw polskich w języku niemieckim, władze powiatu lubartowskiego, na którego terenie miały miejsce analogiczne przypadki zachowując bardziej liberalne stanowisko poleciły w 1938 roku nie pociągać do odpowiedzialności Niemców posługujących się nazewnictwem niemieckim⁴⁷.

W 1932 roku I wiceminister spraw wojskowych wystąpił z propozycją wykorzystania akcji „Przysposobienia wojskowego” w celu oddziaływania na obywateli mniejszości narodowych. W związku z powyższym DOK Nr II zobowiązało wojewodę lubelskiego do dostarczenia informacji o stanie liczbowym poszczególnych mniejszości narodowych w podległych mu powiatach oraz stosunku mniejszości do polityki władz i państwa polskiego⁴⁸. Plany przeprowadzenia akcji „Przysposobienia wojskowego” wśród mniejszości narodowych uwzględniały m.in. zrzeszanie młodzieży przedpoborowej w oddziałach Związku Strzeleckiego, Związku Rezerwistów WP, oraz w różnych klubach i związkach sportowych. Zbieranie informacji powierzono na szczeblu powiatu komendantom p.w. i w.f. oraz starostom. Po przeprowadzeniu rozpoznania na terenie województwa, wojewoda lubelski wydał następującą opinię w sprawie możliwości włączenia mniejszości niemieckiej do akcji „Przysposobienie wojskowe”: „Co do Niemców, to prowadzenie akcji p.w. przez wciąganie szerszych rzesz młodzieży należy uznać za niewskazane, natomiast pojedyncze jednostki można przyjmować do oddziałów złożonych z młodzieży polskiej⁴⁹.”

Politykę UWL wobec mniejszości narodowych w okresie międzywojennym możemy podzielić na kilka etapów. W latach 1922-1926 UWL realizował zgodnie z wytycznymi rządu politykę asymilacji narodowej⁵⁰. Po przewrocie majowym w 1926 roku powstała nowa koncepcja polityki mniejszościowej, w której główną rolę odgrywał czynnik asymilacji państwowej. Miała ona zapewnić szerszy zakres autonomii gospodarczo – kulturalnej przez tworzenie stowarzyszeń i organizacji. W 1927 roku z inicjatywy ówczesnego wojewody lubelskiego A. Remiszewskiego powstał Lubelski Komitet Regionalistyczny. Opracowany przez Komitet program propagował idee „samorządności obywatelskiej, równości narodowościowej, tolerancji religijnej i światopoglądowej”, którymi zamierzano pozyskać mniejszości narodowe i wprowadzić je do lokal-

---

⁴⁷ APL, Komenda Powiatowa P. P. w Lubartowie, sygn. 242, Komenda Powiatowa P. P. w Lubartowie Używanie przez Niemców nazw miejscowości w j. niemieckim.

⁴⁸ APL, UWL, WSP, sygn. 415, s. 1.

⁴⁹ Ibidem, s. 2-12.

⁵⁰ A. Chojnowski, *Koncepcje polityki narodowościowej rządów polskich w latach 1921 – 1939*. Wrocław - Warszawa – Kraków 1979, s. 20.

nych struktur administracyjnych. W latach 1930-1935 kosztem polityki regionalistycznej, zaczęto realizować „politykę stagnacji”, polegającą na stosowaniu konserwatywnych form polityki mniejszościowej, zakładających utrzymanie dotychczasowych osiągnięć w sferze życia gospodarczego, społecznego i kulturalnego, bez powiększania ich zakresu. Zwrócono jednocześnie uwagę na inwigilację środowisk mniejszościowych i zwalczanie mniejszościowych organizacji nacjonalistycznych. Zaostrzony kurs polityki mniejszościowej UWL zaczął realizować w 1938 roku, wprowadzając politykę umacniania polskości na terenach wschodnich Polski⁵¹.

Die Politik der lokalen Verwaltung gegenüber der deutschen Minderheit in der Woiwodschaft Lublin in den Jahren 1918 -1939

Zusammenfassung

In dem vorliegenden Artikel wurde die Politik der lokalen Behörde in der Woiwodschaft Lublin in der Zwischenkriegszeit gegenüber der deutschen Minderheit dargestellt. Die Lubliner Woiwodschaft entstand laut der vorläufigen Verordnung der polnischen Regierung vom August 1919 aus den Gebieten der ehemaligen Lubliner und Siedlitzer Gouvernements. Den deutschen Kolonisten und österreichischen Bürgern, die in die Stammbevölkerungsregister der 10 ehemaligen Gouvernements des Kongresspolens eingetragen wurden und die rechtmässig zu den von der polnischen Behörde übernommenen Verwaltungsgemeinden gehörten, wurde die polnische Staatsbürgerschaft verliehen. Als polnische Bürger unterstanden sie dem polnischen Grundgesetz und nämlich der Verfassung vom 17. März 1921. Die polnische Behörde in der Woiwodschaft Lublin ging in der Zwischenkriegszeit den allgemeinen Bestimmungen der höchsten staatlichen polnischen Behörde in Warschau nach, natürlich unter Berücksichtigung der Spezifik ihrer östlichen Lage. Die Behörde in der Woiwodschaft Lublin richtete sich nach der Assimilationspolitik laut den Verordnungen der polnischen Regierung. Die Politik der Verwaltung in der Woiwodschaft Lublin lässt sich in 3 Phasen gliedern. Nach dem Jahr 1926 wurden neue Richtlinien in der Minderheitenpolitik eingeleitet, in denen der Faktor der staatlichen Assimilation entscheidende Rolle spielte. Er hatte zum Ziel die Erschaffung einer breiteren Tragweite für kulturell-wirtschaftliche Autonomie durch Gründung von verschiedenen Gesellschaften und Minderheitenorganisationen. In den Jahren 1930-1935 wurde auf Kosten der Regionalpolitik die sog. „Stagnationspolitik“ eingeleitet, die auf der Erhaltung der konservativen Formen in der Minderheitenpolitik und der bisherigen Errungenschaften in der wirtschaftlichen, gesellschaftlichen und kulturellen Ebene beruhte. Es wurde zugleich die Aufmerksamkeit auf die polizeiliche Überwachung

---

⁵¹ W. K o z y r a, *Urząd Wojewódzki Lubelski w latach 1919-1939*. Lublin 1999, s. 172, 176, 184-185, 197.

der Minderheitengruppen in der ganzen Woiwodschaft und auf die Bekämpfung der nationalistischen Minderheitenorganisationen Aufmerksamkeit gemacht. Die strenge Richtung in der Minderheitenpolitik hat die Lubliner Behörde kurz vor dem Ausbruch des Zweiten Weltkrieges im Jahr 1938 eingeleitet, durch die Einführung der Politik der Stärkung des Polentums in den östlichen Gebieten.

Übersetzt von Katarzyna Wójcik